

Sanat ve Gerçeklik: Robert Tressell'in 'Baldırı Çıplak Hayırseverler'i ile Emek Tarihine Bakmak

Art and Reality: Looking at Labour History with Robert Tressell's The Ragged Trousered Philanthropists

Fuat MAN¹

ORCID ID: 0000-0002-7135-8320

Makale Geliş Tarihi / Received : 02.04.2018

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 30.05.2018

Öz

Sanatsal temsiller, gerçekliği kavramamızda bir katkıda bulunabilirler mi? Bu çalışmada cevaplandırılmaya çalışılan soru budur. Bilindiği gibi son zamanlarda sosyal bilimlerde sanat ve gerçeklik ilişkisi etrafındaki tartışmaları kısaca ortaya koymaktadır. Çalışma hem emek tarihinin sanatsal temsillerle daha derinlikli kavranabileceğini ortaya koymaya çalışmakta hem de Türkçe literatürde ihmal edilmiş bir metni ön plana çıkartmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Robert Tressell'in Baldırı Çıplak Hayırseverler başlıklı romanı ele alınmaktadır. Çalışmanın ilk kısmı sanat ve gerçeklik ilişkisi etrafındaki tartışmaları kısaca ortaya koymaktadır. Daha sonra ise çalışma ilişkilerinin kavranmasında bakılabilecek temsillerle ilgili oldukça kısa bir çerçeve sunulmakta ve sırasıyla bu makalede ele alınan eserin müellifinin kısa bir biyografyası ile asıl metin olan Baldırı Çıplak Hayırseverler romanı çalışma ilişkileri bağlamında ortaya konmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Sanat-gerçeklik ilişkisi, Robert Tressell, Baldırı Çıplak Hayırseverler

Abstract

Do artistic representations have any contributions to our comprehension of reality? This paper aims to answer that question. As it is known, there is a tendency in social sciences recently that views artistic representations as a field which deepens our understanding. The paper also follows the same tendency to handle labour history. The study tries to reveal that the history of labour can be understood more profoundly with artistic representations and aims to bring forward a neglected text in the Turkish literature. Within this scope the paper analyses the novel by Robert Tressell, The Ragged Trousered Philanthropists. The first part of the work briefly presents the debates about the relationship between art and reality. The second part presents a very short picture of the representations that provides the comprehension of the labour relations. Finally, Robert Tressell's short biography is presented and The Ragged Trousered Philanthropists is addressed in the context of labour relations.

Keywords: Art-reality relation, Robert Tressell, The Ragged Trousered Philanthropists

Giriş

Doğası gereği bilimin keskin sınırlarına uyması zor olan ve dolayısıyla da ayrı bir alanı oluşturan sanatsal ürünlerle bilimsel disiplinlere yeniden bakmanın pratik bir sonucu var mıdır? Öncelikle sanatsal ürünlerin, yaratıcısının tekil perspektifini sunmaları açısından son derece öznel ürünler olması nedeniyle bilimsel analizlerde uzak tutulması gerektiği düşünülebilir. Ancak sanatsal ürünler aynı zamanda bilimin keskin sınırlarının göstermeye muktedir olamayacağı genişlikte bir perspektif sunması açısından da anlatılmak isteneni daha etkili bir biçimde anlatabilir. Dolayısıyla son zamanlarda kendisini disiplinlerarası olarak konumlandırmak isteyen birçok çalışmanın, sanatsal temsillerin vermiş olduğu bu avantajı

¹Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, fuatman@sakarya.edu.tr
E-ISSN: 2651-4036 / © 2018 Journal of Management and Labour. This is an open access article.

Önerilen Atıf Biçimi / Recommended Citation: Man, F. (2018). Sanat ve Gerçeklik: Robert Tressell'in 'Baldırı Çıplak Hayırseverler'i ile Emek Tarihine Bakmak. *Yönetim ve Çalışma Dergisi*, 2(1), 36-49.

kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. Bu temsiller içinde özellikle imkânları oldukça geniş ve anlatım kabiliyeti oldukça yüksek olduğu için iki türün daha çok kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi sinema ikincisi ise edebiyattır. Edebiyat geleneğinin daha eski bir damarı temsil ettiğini hatırlatmak gereksizdir.

Bu çalışma, kendisi de zaten çok disiplinli olan emek tarihi alanına, yazılı temsillerin verdiği imkânlar kullanılarak yeniden bakmayı amaçlamaktadır. Bilindiği gibi kapitalizmin gelişimi, sosyal tarihte yoksulluğun, işsizliğin, sefaletin vb. durumların hüküm sürdüğü yepyeni bir sayfa açmıştır. Bu kesiti konu edinen çok sayıda farklı türden yazılı materyalden bahsetmek mümkündür. Ancak bu çalışma bir edebi tür olan roman şeklinde yazılmış bir metni kendisine odak olarak almaktadır. Robert Tressell'in *Baldırı Çıplak Hayırseverler* romanı. Bu metnin incelenmesinin çeşitli sebepler bulunmaktadır: Öncelikle bu kitap, yirminci yüzyılın başlarında, kapitalizmin merkez ülkelerinden birisi olan İngiltere'de sosyal kesimlerin durumunun nasıl olduğunu çok canlı gösteren bir metin. İkincisi, nispeten hacimli sayılabilecek içeriğiyle, çalışma ilişkilerinin ve sosyal teorinin birçok alt başlığını içeren bir metin olmasıyla da incelenmeyi hak etmektedir. Son olarak bu çalışma, edebi metinlerle emek tarihine bakmanın, ilgili dönemin canlı bir imgelemine kurmanın mümkün olduğunu göstermek niyetindedir.

Sanat, Gerçeklik ve Temsiller

Bilindiği gibi özellikle Aydınlanma hareketinden mülhem olan pozitivist yaklaşım, bilimin kesin kuralları ve keskin sınırlarının bulunduğunu öne sürmüştür. Bu yaklaşım açısından bilimsel bilgi gerçekliği kavramada başvurabileceğiniz ve güvenebileceğimiz yegâne kaynak durumundadır. Bunun dışındaki bilgiler ise (örneğin sezgisel bilgi, dini bilgi, gündelik bilgi, felsefi bilgi) spekülasyondan ibarettir. Dolayısıyla aslında tanımlanabilir bir alan olarak 'gerçekliğin' sınırları, bu spekülasyonlardan uzaklaşıldığında ve sadece bilimsel bilginin ölçütleri takip edildiğinde belirgindir. Yanlışlanabilirlik gibi bazı ölçütler her bir önermeyi 'yanlışlanabilirlik' vasfına göre teste tabi tutmaya girişmişler ve bu ölçüte göre kolaylıkla bir önermenin bilimsellik iddiasının geçerli ya da geçersiz olduğunu göstermişlerdir. Bunun en bilindik örneği, psikiyatrinin bu testten başarısız olması, yani yanlışlanabilirliğe göre bu alanın bilimsellik iddiasında bulunamayacağına yöneliktir. Kısacası bu bilimsel yaklaşımın sınırları oldukça keskindir. Bu anlamda sosyal bilimlerin konumunun da epey tartışmalı olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı da bu yaklaşımdan etkilenen sosyal bilimciler, genelde matematiksel kesinliklerle ifade edilebilecek yöntemleri daha muteber görmüşlerdir. August Comte'un sosyoloji için önerdiği ilk ismin sosyal fizik olması, bu eğilimin bilinen en iyi örneklerinden birisidir.

Ancak bilindiği gibi özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan 'bilim savaşları', bu pozitivist yaklaşımın şiddetli bir biçimde sorgulanmasına yol açmıştır. Bu kez de bilimsel bilginin niteliği, onun sadece diğer bilgi türleri içinde bir bilgi olduğuna yönelik 'anarşist bilgi' yaklaşımlarıyla bayağılaştırılmıştır. Bunun daha çok ilgi görmüş bir versiyonunu, postmodern yaklaşımların içinde görmek de mümkündür. Ancak pozitivist bilimsel yaklaşımlar, yaklaşık son yarım yüzyılda epeyce sorgulanmış olsa da bilimsel bilgi üretiminin halen takip etmek durumunda olduğu yöntemler ve üretilen bilginin de taşınması gereken vasıfları bulunmaktadır. Her halükarda bu bilgi türünün, genellenebilir olma gibi bir iddiası bulunmaktadır. Başka bir deyişle, bilim insanları ampirik olgulardan yola çıkarak ortaya koydukları önermelerde, tekil deneyimlere değil soyutlanmış genellemelere ulaşmaya çalışırlar. Bu husus da bilimsel bilginin gündelik bilgidan en önemli farklılıklarından birisini oluşturur.

İşte 'sanat ve gerçeklik' ilişkisini tartıştığımızda üzerinde bulunduğumuz zeminin kısa çerçevesi, bu ilişkinin bilimsellik açısından pamuk ipliğine bağlı olduğu izlenimi uyandırması son derece olasıdır. Çünkü özellikle pozitivist eğilimler taşıyan bilimsel girişimler, öznenin dışındaki nesnel gerçekliğe erişme çabasıdadırlar ve bu yüzden de bu girişimlerde mümkün merteye öznellikten uzak durulmalıdır. Hâlbuki sanatsal girişimler bu anlamda pür-öznel girişimlerdir. Sanat alanında sanatçı dediğimiz özne, sanatına konu edindiği olgunun sadece

ona nasıl görüldüğünün bir temsilini ortaya koyar. Bu açıdan yukarıda bahsedilen katı bilimsellik yorumuna göre sanatsal bir temsili bilimsellikte tanımlamak ve onun gerçekliği gösterme girişimi olan ürünü ise güvenilir bir kaynak olarak ele almak mümkün değildir. Ancak sosyal bilimlerde içinde geçtiği İkinci Dünya Savaşı'ndan da epey gerilere giden ve sosyal dünyayı anlamlandırabilmemiz için anlamlandırılacak olgunun içinde bulunduğu bağlamda 'yorumlanması' gerektiğini öne süren ve dolayısıyla da tahmin edilebileceği gibi geçen yüzyılın ikinci yarısında oldukça güçlü bir hale gelen önemli akımlar da bulunmaktadır. Bu akımın etkili temsilcilerinden birisi Max Weber olmuştur. Weber, 'doğa bilimlerinin bakış açısından ne kadar kesin şekilde formüle edilirse, öznel anlamaya o kadar daha az erişilebilen' bir fenomenden bahsetmektedir (aktaran Bauman, 2017: 93). Bauman'ın da vurguladığı gibi, doğa bilimlerinin tipik yönteminde nedensel ilişkinin keşfedilmesi yolculuğuna çıkıldığında, kişi anlamaya doğru hareket etmek yerine ondan uzaklaşacaktır. Dolayısıyla da yorumsamacılara göre sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasındaki bu ayrışma, sosyal bilimler açısından bir engel olmaktan ziyade bir imtiyazdır: 'Doğa bilimlerinde asla elde edilebilir olmayan bir şeyi başarabiliriz' (Bauman, 2017: 93).

Burada artık genel geçer bir seçenektir ya da anlamdan ziyade eylemleri gerçekleştirenlerin, bu eylemlerinin altındaki motivasyona odaklanma durumu söz konusu. Özellikle Weber'in 'açıklayıcı anlama' dediği anlama süreci bu türdendir (Kundakçı, 2016: 158). Ritzer'e (2013: 117) göre Weber'in anlamayla ilgili düşünceleri, kendi döneminin Alman tarihçileri arasında yaygın olan *hermenötik* alanından türetilmiştir. Burada önemli olan husus, hermenötik geleneğin temelde metinlerin yorumlanması ve metnin otantikliğini ortaya çıkartma girişiminin toplumsal yaşamın anlaşılmasını da kapsayacak şekilde genişletilmesidir:

'Tarihsel yöntemin, metinler yerine aleni eyleme uygulanan klasik yorumlama yönteminden, gözlenebilir olayların arkasında bir insan tasarımı, bir 'anlam' olduğunu saptamayı amaçlayan bir yöntemden daha fazlası veya daha azı olmadığını bir kez fark ettiğimizde onun, bireysel eylemlere olduğu gibi insan etkileşimine de pekâlâ uygulanabildiğini kabul etmekte hiçbir zorluk çekmeyiz. Bu bakış açısından tüm tarih, çeşitli eylemlerin rakip planları açısından yorumlanması zorunlu olan etkileşimdir' (Lachman'dan aktaran Ritzer, 2013: 117).

Yorumlamacılığın sosyal bilimlerde açısından önemini vurgulamak için son olarak Fay'ın (2005: 157-8) Kaptan Cook ile ilgili olarak hatırlattığı talihsiz olayı burada da yeniden öne çıkartabiliriz. Hawai'ye ilk ulaştıklarında kaptan ve adamları büyük bir misafirperverlikle karşılanmışlardır. Cook'a göre bu durum dostane ve faydalı ilişkilerin bir parçasıydı. Başka bir deyişle, Cook tüm bu durumu ya da eylemleri kendisine göre anlamlandırıyordu. Hâlbuki Havaliler'in gözünde Cook, uzun zaman önce sürgün edilmiş ama günün birinde geri dönecek olan Tanrı Lono'ydu. Elbette bu durum ilk etapta kaptanın lehine işlemişti. Kaptan gemilerini onarıp tekrar deniz açılır ve iki haftanın sonunda ana yelkenlerden birisindeki ciddi bir problemten dolayı Hawai limanına yeniden demirlemeye karar verir. Ne var ki bu ikinci geliş, yerlilere kaptanın aslında Lono değil de kendilerine çok pahalıya patlayan davetsiz bir misafir olduğunu gösteriyordu. Uğradığı son, muhtemelen kaptanın hiç aklından geçmemişti ancak sahildeki karşılama töreninde kaptan öldürülür. Bu tarihi anekdot, başkalarını kendimizin değil de onların bakış açısından anlamaya çalışmanın önemini vurgulamaktadır.

Bu yaklaşım, pozitivistin mutlak gerçeklik yaklaşımını sorunsallaştırmaktadır. Nesnel gerçekliğin sadece pozitivist gerçeklik olduğuna yönelik bakışın sorgulanabileceği bir başka damar, sanatsal temsiller olabilir. Sanatsal temsiller ile gerçeklik ilişkisinin kolaylıkla kurulacağı alanların başında fotoğrafın geldiğini söylemek mümkündür. Çünkü fotoğraf sanatçısı, nesnel dünyanın bir anlık görüntüsünü dondurup adeta o anı ölümsüzleştirir ve aynı zamanda da tarihe bir kayıt bırakır. Bu durumu sanatçı Ara Güler son derece açık ve özlü bir şekilde ifade etmektedir. Ara Güler'i ve çalışmalarını konu edinen *The Eye of Istanbul* belgeselinin bir yerinde Ara Güler şunları ifade etmektedir: 'Ara Güler'e fotoğrafçı diyorlar. Bir yaşma daha girdim, ben tarihçiyim oğlum, tarihi kaydediyorum.' Yine Güler'in resmi web sayfasının açılış sayfasında kendisine ait şu ifade yer almaktadır (Ara Güler, 2018): '**Sanat**

olmasına gerek yoktur fotoğrafın. **Fotoğraf** tarih olayıdır. Tarihi zapt ediyorsun. Bir makina ile tarihi durduruyorsun.’ Dolayısıyla Güler’in arşivini inceleyecek olan farklı disiplinlerden bilim insanları, örneğin son 50-60 yılda İstanbul’daki değişimi görebilecek, her fotoğrafın çekildiği döneme dair çok önemli veriler yakalayabilecektir. Bu açıdan örneğin bir emek tarihçisi, sanatçının *İstanbul’da Alinteri* çalışmasından çok şey öğrenebilecektir (Güler, 2015). Yine Aynı şekilde yirminci yüzyılın ilk yarısında ABD’de işçi sınıfının durumunu, çalışan çocukları kendisine konu edinen bir sosyal tarihçi ya da emek tarihçisi de Lewis Hine’den (1977; 1998) çok değerli veriler bulabilecektir (örneğin bkz. *Men at Work* ve *Kids at Work*). Yüzyılın son çeyreğinde ise dünyanın çeşitli coğrafyalarındaki çalışan insan manzaralarına dair bir şeyler öğrenmek istediğimizde Sebastiao Salgado’nun (2005) *Workers* çalışması çok canlı ya da ‘gerçek’ görüntüler sunacaktır. Kısacası görsel temsillerden fotoğrafın öznellik yönüyle sanat olup olmadığı tartışılabilir. Nitekim yukarıda da değinildiği gibi, Ara Güler bu alanı sıklıkla tarih olarak tanımlama eğilimindedir.

Sanatsal temsillerin gerçekliği yansıtmaya vasıfları bağlamında değinilmesi gereken bir başka alan filmlerdir. Burada film kavramını, sinema, TV ve belgesel yapımları kapsayacak şekilde geniş anlamıyla kullanıyorum. Bu çalışmanın temel odağı sanatsal temsillerin detaylı incelenmesi olmadığı için bu başlığı çok kısa geçip yazılı temsillere gelmek istiyorum. Bu alanın sanatsal vasfının daha belirgin olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü burada artık çok sayıda sanatçı olsa da temelde diyelim ki sanatçı olarak ‘yönetmen’in özne tercihlerinin bir tezahürü olan bir ürünle muhatap oluruz. Başka bir deyişle örneğin sinemada sanatçı, tercih ettiği bir dünyayı veya ‘gerçekliği’ izleyicilere göstermek ister. Bu anlamda elbette ki özne bir üründen bahsedilmektedir ancak sinemanın imkânları aynı zamanda sanatçıya ya da yönetmene düşüncesini çok daha etkili bir şekilde yansıtmaya şansı sunar². Bundan dolayı da sinema denebilir ki ortaya çıktığı geçen yüzyıldan bu yana diğer alanlar karşısında çok daha avantajlı bir yerde durmaktadır. Benzer şekilde hem geriye dönük olarak çekilmiş dönem filmleri hem de bizatihi ilgili dönemde çekilmiş tematik filmler, ilgili dönemin dünyasını kavramada son derece etkili kaynaklar durumundadır. Birkaç örnek vermek gerekirse, ABD’de Büyük Buhran’dan sonraki dönemin farklı kesimleri nasıl etkilediğine dair çok sayıda eserden bahsetmek mümkündür. Bunlar içinde en çok bilineni Charlie Chaplin’in 1936 tarihli *Modern Zamanlar* filmidir (Chaplin, 1936). Film her ne kadar Fordist montaj hattının monotonluğunun işçiler üzerindeki olumsuz etkilerini son derece etkili bir şekilde anlatan ilk 15 dakikası ile öne çıkartılmaktaysa da sonraki bölümlerinin de örneğin işsizlik ve yoksulluk gibi dönemin toplumsal koşullarını oldukça başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. Benzer şekilde 1948 yılına ait *Bisiklet Hırsızları* filmini izlediğimizde de dönemin İtalya’sındaki yoksulluğa, işsizlik korkusuna ve sınıfsal ayrımlara dair fikir edinmek mümkün olmaktadır (De Sica, 1948). Yine 1980’li yıllarda Birleşik Krallık’ta Thatcher’in politikaları sonucu madencilik gibi bazı geleneksel endüstrilerdeki çalışanların içine düştükleri koşulları, dans etmeye meraklı ve yetenekli olan 11 yaşındaki Billy karakteri ekseninde anlatan *Billy Elliot* filmi (Daldry, 2000) ile yirmi birinci yüzyılın ortalama bir ücretli çalışanının içinde bulunduğu güvencesizliği, işini geri almaya çalışan Sandra karakteri üzerinden gösteren *İki Gün ve Bir Gece* filmi (Dardenne & Dardenne, 2014), burada ismini anabileceğimiz çok sayıda örnekten bir kaç durumundadır. Son olarak Türkiye sinemasında da elbette çok sayıda önemli çalışmadan bahsetmek mümkündür ancak tekrarlamak gerekirse bu çalışmanın temel odağı sinema olmadığı için sadece yakın tarihli bir örnek vermekle yetinmek yerinde olacaktır. 2009 tarihli *Neşeli Hayat* (Erdoğan, 2009), toplumsal piramidin alt taraflarında yer alan kitlelerin yoksullukla birlikte hayata tutunma çabalarını ve prekarizasyonu oldukça iyi anlatan çok sayıda örnekten birisidir.

² “Sinema gerçekliği zaman boyutunda sabitlemiştir ve sinemayla birlikte insan, ilk kez ‘zamanı’ durdurma, yeniden yaratma ve isterse ona geri dönme olanağına kavuşmuştur. Zamanın gerçekliğini bir film şeridi üzerinde dondurabilen sinemanın gücünün kaynağı, ‘zamanı, bizi her gün hatta her saat saran gerçekliğin maddesine çözülmez ve hakiki bağlarla bağlamasıdır’” (Kesel, 2018: 18).

Peki ya yazılı temsiller?

Strangleman, çalışma sosyologlarının sanatsal temsillerden faydalanmalarının alışlageldik olmadığını ve bunun bazı sakıncalar barındırabileceğini ancak öte yandan geleneksel metotlarla elde etmenin mümkün olmadığı veriler sunması açısından ise önemli avantajlara sahip olduğunu belirtmektedir. Özellikle çalışma ilişkilerinin karmaşık doğasını ele aldığımızda, sanatsal temsillerin sunacağı imkânlar önemli bir yerde durmaktadır (Strangleman & Warren, 2015, p. 74):

‘Tek metot veya yaklaşım, asla gerçekten çalışmanın karmaşık ve çok düzeyli ilişkilerinin doğruluğuna erişemez. Burada iddia ettiğimiz şey sanat ve diğer temsil araçlarının belirli bir sorunu, konuyu veya yeri aydınlatmamıza imkân verdiği veya bize farklı bir kesit sunduğudur. Sanat veya temsil, konuyla ilgili sosyolojik incelememizi geliştirmemize yardımcı olacak farklı bir yönden problemi açıklığa kavuşturabilir.’

Yazar, özellikle öznel ve duygusal dünyaya erişme imkânı vermesi nedeniyle sanatın gücüne vurgu yapmaktadır. Özellikle günümüz hizmet ekonomisinde çalışma hayatı ile ilgili kimlik, duygular ve kültür ile ilgili hususlarda her ne kadar geleneksel sosyal bilim yöntemleri ile de araştırmalar yapmak mümkünse de sanatın bu tür alanlarda daha derin ve zengin bir kavrayış imkânı sağlayabildiğine vurgu yapmakta ve Theodore Adorno’nun sanatın bize yeni bir şeyler anlatabileceğine yönelik olan şu fikirlerini paylaşmaktadır (Strangleman & Warren, 2015):

‘Dilsel temsilin araçsal mantığını tanımlayan kavram ve amacın zoraki kimliğine boyun eğmekten ziyade, ilgilendiği konu ile öykünmeci [mimetic] ilişkisinin avantajı ile otonom sanat, dış dünyanın özelliklerini inceleme ve açığa çıkarma kapasitesine sahiptir. Bu özellikler ki günlük deneyimlerimiz ve iletişimsel eylemlerimize aracılık eden bir kavramsal ilişkiler ağı ile genellikle belirsizleştirilmiş ve örtülmüştür.’

Bu bağlamda yazılı temsillere bakacak olursak Strangleman’a (Strangleman & Warren, 2015) göre bu temsillerin iki düzeyde çalışmayı ve çalışma ilişkilerini anlamamıza yardımcı olacağını öne sürmektedir. Bunlardan birincisi ki özellikle bu çalışmanın konusu olan incelemeyle de yakından bağlantılı olanı, böyle bir temsilin, yazıldığı dönemin bir yansıması olmasıdır. İlerleyen kısımlarda görüleceği üzere, bu çalışmanın incelediği metnin girişinde, yazar bu hususu açıkça yazmaktadır. Öyleyse bu tür bir metin, hem yazarın konusuna yönelik tutumuna dair hem de daha geniş bir bağlamda toplumun iş ve işçiye yönelik bakışı ile ilgili önemli veriler sunar. İkincisi ise yazılı temsillerin, iş kültürü ve duygusal deneyimler gibi çalışmanın gizli dünyasına giden bir yol sunmalarıdır. Bu ikinci özelliği de yine bu çalışmanın incelediği metinde kolaylıkla görmek mümkündür.

Burada yine asıl amacımız bu çalışmanın odağındaki metne (*Baldırı Çıplak Hayırseverler*) odaklanmak olduğu için, bu metinden bahsetmeden önce yazılı temsillerin çalışma ilişkileri ve emek tarihi ile ilgili bizlere neler söyleyebileceklerini ya da bu metinlerden neler öğrenebileceğimizi tıpkı yukarıda sinema örneğinde olduğu gibi çok sınırlı birkaç örneğe değinerek anlatmaya çalışalım. Elbette burada kastedilen yazılı temsillerin, akademik tarih araştırmalarını kapsayan metinler olmadığını unutmamak gerekiyor. Herhangi bir sistematik sıralama yapmaksızın emek tarihi ile ilgili yukarıda bahsedilen detayları bulabileceğimiz yazılı temsillerin türleri oldukça geniş bir yelpazeye dağılmış durumdadır. Örneğin biyografiler ya da otobiyografiler, anılar, gezi notları, şiirler, hikâyeler ve de romanlar.

Bunlardan birkaç tanesine kısaca değinecek olursak, özellikle Türkçe emek tarihi ya da çalışma sosyolojisi yazınında hak ettiğinden çok daha az bir ilgi gördüğünü sandığım en önemli metinlerin başında Friedrich Engels’e ait olan *İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu* başlıklı metin gelmektedir (2013). Engels’in henüz çok genç olduğu bir dönemde İngiltere’de bulunduğu iki yıllık dönem boyunca kendi gözlemlerinden oluşan metin, Sanayi Devrimi sonrası yıllarda, 1840’ların ilk yarısında, işçi sınıfının durumunu tüm çıplaklığıyla ve detaylarıyla okuyuculara aktarmaktadır. Yine Türkçe çalışma sosyolojisi literatüründe hak ettiği ilgiden daha azını alan benzer bir metin George Orwell’e aittir. Orwell’in otobiyografisi

olarak okunabilecek olan *Paris ve Londra'da Beş Parasız* başlıklı kitap (2015), onun Büyük Buhran yıllarında Paris'te ve daha sonra ise Londra'da geçirmiş olduğu zor yılların, bizzat yazarın kendi ifadeleri ile bir sunumudur. Orwell, açlıkla mücadelesini, işsizlik deneyimini bu deneyimin ona yaşattığı hayatta kalma mücadelesini bizzat yaşamış birisi olarak son derece canlı bir biçimde anlatmaktadır. Söz Orwell'den açılmışken onun 1930'lu yıllarda maden işçilerinin durumunu anlatan *Wigan İskelesi Yolu* kitabını da hatırlamakta fayda var (2016). Bu kitabın önemi, Sanayi Devrimi'nin beşiği ve kapitalizmin temel merkezlerinden birisi olan İngiltere'de yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde bile maden işçilerinin durumunun halen Emile Zola'nın *Germinal*'indekinden pek de farklı olmadığını gösteriyor olmasından gelmektedir. Buradaki anlatılar da yine Orwell'in kendi gözlemlerine dayanmaktadır.

Maden işçileri, Türkiye emek tarihinde de hatırı sayılır bir literatüre sahip sayılı konuların başında gelmektedir. Bu konuda hem akademik çalışmalar hem anı yazıları hem de kurgu türü metinler bulunmaktadır. Yazılı temsillerin ne denli açıklayıcı olabileceği hususunu Türkiye'den maden işçileri ile ilgili yazılmış bir örnek ile anlatmaya çalışalım. Bilindiği gibi Sanayi Devrimi sonrasında enerji kaynağı olarak kömür madeni oldukça önem kazanmıştır. Her ne kadar 19. Yüzyılın ortalarında Osmanlı bir sanayi ülkesi değilse de ulaşımda kullanılacak bir kaynak olması nedeniyle kömürün önemi artmıştı (Quataert, 2017). Ancak kömür madenlerinde çalışacak bir mülksüzler sınıfı olarak işçi sınıfı henüz oluşmuş değildir. Bundan dolayı da emek tarihinde önemli bir yeri olan 'mükellefiyet' yani zorunlu çalışma uygulamasına başvurulmuştur. Osmanlı ekonomik ve sosyal tarihi alanında çok önemli eserler vermiş olan Donald Quataert'in yapmış olduğu akademik çalışmalardan (örneğin bkz. Quataert, 2009), kömür madenlerinde çalışanların karşı karşıya oldukları tehlikeli çalışma koşullarını görmek mümkün. İşte Metin Köse'nin 1860'ların sonlarındaki zorunlu çalışmayı konu edinen *Mükellefiyet* adlı romanı okuyucuyu, Quataert'in akademik çalışmalarıyla birlikte okunduğunda, Quataert'in her ne kadar keyifle okunan bir uslubu bulunuyorsa da akademik anlatımın mekanik ve kuru çerçevesinden çok daha canlı insanların, gerçek insanların olduğu bir evrene götürmektedir (Köse, 2010). Burada anlatmaya çalıştığımız husus, birçok yazılı temsilin ne kadar gerçekçi olduğunu, o dönemi anlatan ve kurgu olmayan eserlerle teyit edilebileceği hususudur. Örneğin yukarıda da ismi geçen *Germinal*'i (Zola, 2016a) okuyup bunun abartılmış bir kurgu olduğunu düşündüğümüzde, aynı yüzyılın başka bir anlatısı olan ve müellifinin gözlemlerinden oluşan *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*'nu okuduktan sonra bu düşüncemizi sorgulamamız kaçınılmaz olacaktır.

Türk edebiyatında işçi sınıfını, çalışanların karşı karşıya oldukları zorlukları, yoksulluğu anlatan çok sayıda önemli eser ve yazar bulunmaktadır ancak tüm bunlara değinmek, bu yazının amacını aşacaktır³. Öyleyse şimdilik buraya kadar sunulmuş olan kısa özet, bu yazının asıl konusunu oluşturan metne geçmek için yeterlidir. Yazının bundan sonraki kısmında, bu çalışmanın odağındaki metin olan *Baldırı Çıplak Hayırseverler*'in müellifi olan Robert Tressell'in kısa bir biyografisi sunulacak, ardından ise metnin kendi ele alınacaktır.

Biyografi: Robert Tressell

Bu kısımda *Baldırı Çıplak Hayırseverler*'in (BÇH) (2006) müellifi Robert Tressell'in kısa hayat hikâyesini göstermeye çalışacağız. Tressell'in biyografisine baktıktan sonra, kitaptaki birçok detay çok daha anlamlı hale geliyor. Başka bir deyişle, yazarın kitapta işçilerin işleri ile ilgili sunduğu ince ayrıntılar ile olay örgüsündeki bazı kısımların ve karakterlerin, yazarın kendi deneyimlerinin ürünü olduğunu kolaylıkla görmek mümkündür.

Robert Tressell ve yapıtı ile ilgili hatırı sayılı bir külliyatın oluşmuş olduğunu söylemek mümkündür. Onun farklı yazarlarca yazılmış biyografileri içinde en çok referans gösterileni, romanı ilk kez 1936 yılında okuyan Hastingsli bir işçi olan Fred Ball tarafından yazılmış olan biyografidir. Ball'in ilk yazdığı Tressell biyografisi *Tressell of Mugsborough*, 1951 yılında

³ Bu yönde yapılmış bir çalışma için bkz. (Ahmet Makal, 2008)

yayınlanmıştır. Ancak Ball, Tressell ile ilgili veriler toplamaya devam etmiş ve özellikle Tressell'in kızı Kathleen'in hayatta olduğunu öğrenmesi, biyografisini detaylandırması için çok büyük bir fırsat olarak karşısına çıkmıştır. Dolayısıyla Ball'ın bu detayları da içeren ikinci Tressell biyografisi olan *One of the Damned*'i 1973 yılında basılmıştır (Cairnie, 2002; Peak, 2018). Günümüzde Tressell ile ilgili tüm incelemelerin referans aldığı biyografi bu ikinci biyografidir. Ancak günümüzde Tressell'in yapıtına ve yaşamına yönelik ilginin devam ettiğini ve bu konuda güncel yayınların da çıkmaya devam ettiğini belirtmek gerekiyor. Bu konuda referans gösterilebilecek birkaç güncel çalışma arasında Ian Hernon ile Len McCluskey'nin Tressell biyografisi (2015); Dave Harker'in Tressell biyografisi (2003) ve Julie Carnie ile Marion Walls'ın hazırlamış oldukları derleme çalışmaları (2008) sayılabilir. Hemen belirtilmelidir ki bu kaynaklar sadece biyografilerden ilk akla gelenlerdir. Tressell ve BÇH ile ilgili kapsamlı bir bibliyografya için Harker ve Johnson'un hazırladıkları çalışmaya bakılabilir (2007).

Harker'in (2014) aktarımına göre BÇH, 1914 yılından bu yana Birleşik Krallık'ta bir tanesi görme engelliler alfabetiyle olmak üzere 118, Kanada, Avustralya, ABD ve Rusya'da 15 baskı yapmış ve Rusça, Almanca, Felemenkçe, Lehçe, Slovakça, Çekçe, Bulgarca, Japonca, Acemce, Çince, Korece, Türkçe ve İspanyolca dillerine çevrilmiş durumdadır. İşte bu eserin müellifinin hayatına bakıldığında, ömrünün üç ülkede geçirdiği anlaşılmaktadır. Biyografilerde ailesi ile ilgili karmaşık bilgiler sunulmuş olsa da Ball, onun doğum kaydına ulaşmış ve doğum tarihini 18 Nisan 1870, Dublin olarak göstermektedir. Asıl adı Robert Croker'dır. Babası Samuel Croker'in iki eşinden, resmi nikâhlı olmayan ikincisi eşi Mary Noonan'ın oğludur. Dolayısıyla Dublin'deki erken çocukluğunu Robert Noonan olarak geçirmiştir (Miles, 2005; Peak, 2018; The Hastings Chronicle, 2018).

Tressell, henüz 16 yaşındayken muhtemelen boyacı ve duvar yazıcısı olarak çıraklığa başlamıştır. Bu ayrıntı önemlidir, zira BÇH'deki ana karakterin temel özelliklerinden birisi duvarlara desen çizmedeki ustalığıdır ve bu hususta da oldukça ayrıntılar mevcuttur. Tressell, 1880'lerin sonlarında, babasının mülkünden gelecek kira geliriyle okumak istemediğinden Dublin'deki Trinity Üniversitesi'ne gitmez ve yeni bir hayata başlamak üzere Noonan ismiyle Güney Afrika'ya gider. Buradaki ilk yılları, Britanya'nın Cape Kolonisi'nin başkenti olan Capte Town'da geçer. Burada 1891 yılında Elizabeth ile evlenir ve 1892 yılında tek çocuğu olan Kethleen dünyaya gelir. Tressell'in mutlu evliliği 1894 yılına kadar sürer, bu yıl, eşinin kendisini aldattığını öğrenir ve tek başına Boerlerin kontrolündeki Johannesburg'a taşınır. Eşiyle 1897 yılında boşanır ve mahkeme Kethleen'in velayetini Robert'e verir. Bazı yorumcular, kitaptaki Ruth ile Easton ilişkisini bu ayrıntıya dayandırarak açıklamaktadırlar (Peak, 2018). Gerçekten de bu ilişki ve özellikle bunun Ruth üzerindeki etkisi, BÇH'deki hikâyenin satır aralarında yer alan bir ayrıntı değil, oldukça önemli yer işgal eden bir ayrıntıdır. Dolayısıyla kitabın bu boyutu, ayrıca dönemin sosyo-kültürel ve moral atmosferi açısından da incelenmeye değerdir. Çünkü, burada hiç de örneğin Zola'nın (2016b) *Meyhane*'sindeki gibi ahlaki kaygılardan azade karakterler yoktur, tersine gerçekleştirmiş olduğu eylemlerden dolayı çok derin vicdan azabı yaşayan bir kadın figürü sunulmaktadır.

1899 yılında Boer Savaşı başlamadan önce Tressell ve Kathleen, Johannesburg'tan ayrılıp Capte Town'a geri taşınırlar ve savaş henüz sona ermeden, 1901 yılında ise İngiltere'ye taşınırlar. Kısa bir süre Londra'da kaldıktan sonra güneydeki Hastings'e gelirler. Hastings'e gelme sebepleri arasında Tressell'in henüz Güney Afrika'dayken kendisine konulmuş olan tüberküloz teşhisi de bulunmuş olabilir (Peak, 2018; The Hastings Chronicle, 2018).

Tressell, neredeyse yaşamının geri kalanını Hastings'deki değişik adreslerde geçirdi ve BÇH'yi de burada yazdı. Kitabını 1910 yılında bitirdi ancak hiçbir yayıncı bunu basmayı kabul etmedi. Aynı yılın Ağustos ayında, Kanada'ya gitme niyetiyle gittiği Liverpool'da göğüs ağrıları arttı ve burada Liverpool Kraliyet Hastanesi'ne kabul edildi. Burada 3 Şubat 1911 yılında, henüz 40 yaşındayken tüberkülozdan yaşamını yitirdi.

Tressell'in hayattayken kitabının basılmış halini göremedi ancak onun ölümünden sonra da kitabın 'tam metin' olarak basılması için de epey zamanın geçmesi gerekiyordu. Kathleen, 1913 yılında yanında hizmetçilik yaptığı bir gazeteci ve çocuk kitapları yazarı olan işvereni Jessie Pope'e okuması için babasının el yazmalarını verir. Pope bir yayınevi bulur ve yayınevi telif olarak Kathleen'e 25£ verir. Böylece kitabın yayın hakları satılmış olur (The Guardian, 2005). 2014 yılında Pope, 300.000 kelimelik metinden, aralarında sosyalist propagandanın da olduğu ve fazlalık olarak nitelediği kısımları çıkararak 110.000 kelimelik bir kısaltılmış metin olarak kitabın baskısını gerçekleştirir (Harker, 2014). 1951 yılında kadar kısaltılmış versiyonları tekrar basılan kitap, bu yıl yani 1951 yılında, Fred Ball ve az sayıdaki arkadaşının el yazmalarını satın almalarıyla, tam metin olarak basılır (The Hastings Chronicle, 2018). Harker'ın de ifade ettiği gibi bu tarihten sonra da *BÇH*, birçok oyuna, radyo programına, TV filmine ve başka medya kanallarına konu olmuştur.

Kitap: *Baldırı Çıplak Hayırseverler*

Sokrates'e atfedilen 'bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir' ifadesi sanırım en çok belirli bir bilgi alanıyla haşır neşir olanların temkinli olmaları gerektiğinin iyi bir ifadesidir. Bu satırların yazarı ve çalışma ilişkileriyle ilgili edebiyatı takip etmeye çalışan birisi olarak *BÇH* ile karşılaşmam tamamen bir rastlantı sonucu olmuştur. Kitap okunmaya başlandığında daha ilk bölümlerden itibaren okuyucuyu sarabilen bir akışa sahip. Ancak bu satırların yazarının kitabı okurken yaşadığı ilk şaşkınlık, bu kitaptan nasıl olup da daha önce haberdar olmadığına yönelik olmuştur. İnternette kitabın Türkçe başlığı ile tarama yapınca, hakkında sadece Serpil Aslan (2016) tarafından yazılmış bir tane yazı bulanabilmektedir. Dolayısıyla bu durum bizi aslında belirli alanların kısırlığı ile ilgili bir sonuca da ulaştırabilir.

Öncelikle kitabın hacimli bir metin olduğunu dolayısıyla çok sayıda sistematik kurguyla incelenebileceğini söylemek mümkündür. Ancak burada kitabın özellikle çalışma ilişkileri tarihi, kapitalizmin tarihi ya da sanayi toplumlarının tarihi ile ilgilenenler açısından neden okunmaya değer olduğu kısaca anlatılmaya çalışılacaktır. İlgi alanı çalışma ilişkileri tarihi, kapitalizmin tarihi ya da toplumsal tarih olanların malumu olan eserlerin arasında Friedrich Engels'in (Engels, 2013) *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, George Orwell'in *Wigan İşkelesi Yolu* (2016) ve özellikle de *Paris ve Londra'da Beş Parasız* (2015) ile 19. Yüzyılda yazılmış birçok edebi eser bulunur. Bu kitapların bazıları kurgu, bazıları biyografi, bazıları gezi gözlemleri bazıları ise araştırma şeklindedir. Ancak neredeyse tümünde de aynı metni okuyor izlenimine kapılırsınız, çünkü hepsi benzer 'sefalet' durumlarını ele alır. *BÇH*'de de manzara oldukça tanıdık ancak buradaki 'sefalet', edebiyatın da verdiği imkânlarla okuyucunun huzurunu bozacak, onu çok daha rahatsız edecek bir biçimde ele alınmıştır. Edebiyatın verdiği imkân ifadesi, gerçeklikle bir bağlantısı olmayan hayali bir metin olarak anlaşılmamalıdır. Yazar kitabın önsözünde, yoksulluğun ve işsizliğin ortaya çıkarttığı sonuçlar için tek bir çareye inandığını, bunun da sosyalizm olduğunu ifade ediyor. Bunu da zaten kitabın ana karakterlerinden birisi olan Owen'i kullanarak kitap boyunca ortaya koymaya çalışıyor. Ancak yazarın Önsöz'de öne çıkarttığı 'gerçeklik' vurgusu, bir edebi metni kurgudan ibaret sananlar için iyi bir yanıt niteliğindedir (s. 2):

'(...) ama ne söylenirse söylensin, bu eserin en azından tek bir iyi niteliğinin bulunduğunu söyleyebilirim: gerçeklik. Ben hiçbir şeyi uydurmadım. Bizzat tanıklık etmediğim ya da yaşandığına dair inanılır kanıtlar elde etmediğim tek bir olayı ya da sahneyi bile kitabıma koymadım.'

Romanın konusu, inşaat işkolunda bulunan işçilerin gündelik yaşam deneyimleridir. Bu kısa cümleyi biraz açacak olursak: Dönem yirminci yüzyılın başı, yer Güney İngiltere'de küçük bir şehir, kapitalizm, halen 'vahşi' döneminde ve devlet henüz 'refah' sıfatıyla nitelendirilecek dönemden çok uzak. Yaklaşık bir yıllık bir kesiti anlatan metin birçok toplumsal aktörü göstermeye çalışıyor: işçiler, işçi aileleri, çıraklar, ustabaşılar, işverenler, din adamları, yerel yöneticiler vs. Tüm bu toplumsal aktörler arasındaki ilişkiler, okuyucuya son derece gerçekçi

bir tarihsel kesit sunuyor. Okuyucu kendisini fazla kaptırırsa, kitap bir zaman makinesine de dönüşebilir: okuduğunda o döneme gider, kapağı kapattığınızda ise bugüne geri döner ama oradaki o gerçeklik sanki okuyucuyu orada bekliyordur ve oraya ulaşmak için tekrar kapağı açması gerekecektir.

İçeriği çok detaylı anlatmak mümkün, zira metinde çok sayıda tema tartışılmaktadır. Ancak bu yazıda sadece birkaç temaya değinilecektir. Öncelikle başlıkların adları, kitaba aşına olana kadar ilk okunduğunda bir anlam sunmuyor, ancak ilerledikçe başlıklar çok manidar gelmeye başlıyor. Başlıklardaki tercihlerin açık bir biçimde anlaşılacağı bölümün, ‘Muhasebeciler’ başlıklı bölüm (3. Bölüm) olması beklenebilir. Bu bölüm, o dönemin işçi ailesinin içinde bulunduğu finansal sıkışıklığı okuyucuyu ‘rahatsız edecek’ derecede başarılı bir biçimde kurgulanmıştır. Bu bölüm, ayrıca ‘saat zamanı’nın modern dönemde oluşturduğu disiplini de çok çarpıcı bir biçimde hikâyeleştirdiği için ayrıca anılmaya değerdir. Bir işçi ailesinin eline geçen parayla hayatta kalabilmenin hesabını yaptığı detaylı analizin bir kısmını, belki de akademik bir incelemeden beklenmeyecek denli uzun da olsa buraya almaya değer (s. 56-59):

Bir süre masa başında sessiz sedasız oturduktan sonra, ‘Bugün itibariyle kira borcumuz ne kadar?’ diye sordu Eston.

‘Dört haftalık borcumuz var; bize son uğradığında tahsildara gelecek pazartesi iki haftalığını ödeyeceğimizi söylemiştim. Adam bunu duyunca çok söylendi.’

‘Anlaşılan bu parayı ödemek zorundasın; artık ne yapalım’ dedi Eston.

‘Yarın eline ne kadar geçecek?’ diye sordu Ruth.

Easton iş günlerini hesaplamaya koyuldu: İşe pazartesi başlamıştı ve bugün günlerden cumaydı; beş gün boyunca saat yediden beşe kadar çalışmıştı. Kahvaltı için yarım saat ve öğle yemeği için bir saat çıkartılırsa, günde sekiz buçuk saatten toplam kırk iki buçuk saat çalışmıştı. Saat başına yedişer peniden, kazancı topu topu bir paund, dört şilin, dokuz peni tutuyordu.

‘Daha bu pazartesi işe başladığımı biliyorsun’ dedi. ‘Bu yüzden avans alamam. Yarın da gelecek haftaya dâhil olacak.’

‘Biliyorum’ dedi Ruth.

‘Eğer iki haftalık kirayı ödersek, geçinmek için geriye on iki şilin kalır.’

‘Ama bu kadarcık para neyimize yeter’ dedi Ruth. ‘Biliyorsun başka ödemelerimiz de var.’

‘Başka ne varmış?’

‘Sen boştayken bize veresiye verdiği ekmekler için fırıncıya sekiz şilin borcumuz var; sonra bakkalın on iki şilin hala duruyor. Onlara olan borcumuzu kapatmamız lazım. Sonracığıma kömür alacağız; evde sadece bir küreklik kömür kaldı. Hem ...’

‘Dur hele’ dedi Easton. ‘İyisi mi bütün borçlarımızın listesini çıkaralım; böylece ne durumda olduğumuzu adam gibi görürüz. Bana bir kağıt getir ve ne yazacağımı söyle. Borcumuz harcamız ne kadarmış, iyice anlarız.’

‘Bütün borçlarımızı mı hesaplayalım diyorsun yoksa yarın ödememiz gerekenleri mi?’

‘Bence, önce bütün borçlarımızın listesini çıkarsak daha iyi olur.’

.....

‘Şimdi bakalım neymiş’ diyerek sözlerine devam etti kocası. ‘İlk olarak kira var. Borcumuz ne kadar demiştin?’

‘Dört haftalık. Üç hafta işsizdin; bir de bu hafta var.’

‘Dört kere altı yirmi dört; bir pound dört eder’ dedi Easton bunları kâğıda geçirirken.

‘Başka?’

‘Bakkal, on iki şilin.’

Easton hayretle bakakaldı. ‘On iki şilinmiş. Daha geçen gün bakkala bütün borcumuzu ödediğini söylememiş miydin?’

‘Geçen bahar otuz beş şilin borcumuz olduğunu hatırlamıyor musun? Yaz boyunca azar azar ödedim. Son işinden çıktığın hafta bu borcun son taksidini ödemiştin. Sonra, geçen cumartesiye kadar üç hafta boşa gezdin ve ben de elimizde avucumuzda bir şey olmadığı için veresiye alışveriş yapmak zorunda kaldım.’

‘İyi de, çay, şeker ve tereyağı bize haftada üç şiline mi maloluyor diyordun?’

‘Sadece bu kadarla kalmıyor ki. Bacon alıyoruz; sonra yumurta, peynir falan da var.’

Adam sabırsızlanmaya başlamıştı. ‘Eh’ dedi. ‘Daha başka?’

‘Fırıncıya sekiz şilin borcumuz var. Borcumuz neredeyse bir pound’a ulaşmıştı; ama arada sırada azar azar ödüyordum.’

Bu da listeye eklendi. ‘Sonra sütçü var. Dört haftadır ona para vermiyorum. Daha fatura göndermedi ama borcumuzu hesaplayabilirsin; her gün iki penilik süt alıyoruz.’

‘Kırk sekiz eder’ dedi Easton ve rakamı listeye kaydetti. ‘Başka bir şey kaldı mı?’

‘Patates, lahana ve parfin yağı için manava bir yedi.’

‘Daha, daha?’

‘Kasaba iki şilin yedi peni borcumuz var.’

‘Neden? Uzun zamandır et yüzü görmüyoruz’ dedi Easton. ‘Bu borcu ne zaman yaptık?’

‘Üç hafta önce, hatırlamadın mı? Küçük bir koyun budu aldık.’

‘Doğru ya’ dedi adam ve listeye bir kalem daha ekledi.

‘Sonra, mobilya ve muşamba taksitleri var: on iki şilin. Bugün bize onlardan mektup geldi. Başka bir mektup daha var.’

Elbisesinin cebinden üç mektup çıkartıp kocasına uzattı. ‘Hepsi bugün geldi. Daha önce sana göstermedim çünkü çayını ağız tadıyla içebilesin istedim.’

Ve metin icra mektuplarıyla devam etmektedir. Bu oldukça uzun alıntıda Tressell, düzensiz işlerde çalışan bir ücretlinin oldukça kısıtlı bir gelirle tüm bu ihtiyaçların ve borçların altından nasıl çıkacağına hesabıyla cebelleşmesini oldukça ayrıntılı bir şekilde işleyebilmekte ve zorluğu okuyucuya da aktarabilmektedir. Bu bölümün devam eden kısmında ‘muhasibeciler’ yine uzun uzun ve ayrıntılı bir şekilde, bu kez öncelikle almaları gereken şeylerin ve öncelikle ödenmesi gereken borçların listesini yapmaya devam etmektedirler.

Bu bölümün son kısmında yukarıda da değinildiği gibi, saat zamanının oluşturduğu disiplinin oldukça iyi bir örneği bulunmaktadır. Easton ve karısı tüm bu hesaplamaları yapıp gecenin ilerleyen saatlerinde uyuyacakları zaman saati mutlaka kurmaları gerektiğinin farkındaydılar. Ancak karısı, eşine saate çok da güvenmemesi gerektiğini çünkü gün içinde birkaç kez saatin durduğunu bildirir. Bu kötü haberdur zira sabah uyandığında saatin kaç olduğunu bilmemek işe geç gitmek, bu da işinden olmak anlamına geliyordu. Bu tedirginlikle uykuya dalan Easton arada bir kalkıp saati kontrol ediyor ve saatin hala çalıştığını görüp tekrar uyuyordu. En son gece iki buçukta saatin çalışır halini gördükten sonra uykuya dalan Easton kısa bir süre sonra tekrar uyanır ve saati kontrol eder: Saat durmuştur. Aşırı tedirgin bir halde aceleyle hazırlanıp işe gitmek üzere sokağa çıkar. Hava hala karanlıktır. Saatin kaç olduğunu öğrenmek için can atıyordur. İşe giderken bir kuyumcu dükkânının vitrininde duran saati

hatırlar ve dükkânın önüne geldiğinde yukarıdaki saati görmeye çalışır. Bunun için birkaç dakika dükkânın önünde kalmış olacaktır ki arkasında onu hırsız sanan bir polis memuruyla karşılaşır. Polise sorduğu ilk soru ‘Saat kaç?’tir. İşe gitmek için evden çıktığı konusunda polisi ikna etmesi bir zor olacaktır. Bu arada polisten saatin üç kırk beş olduğunu öğrenir. Bu bölümün bu kısmı, hem saat zamanı disiplini hem de işsiz kalma ihtimalinin bir ücretli üzerindeki etkisini son derece etkili bir şekilde anlatmış olmaktadır (s. 70-72).

Yazar ta en başta, önsözde niyetinin yaşadığı dönemin sosyal problemlerinin tek reçetesinin sosyalizm olduğunu açık ettiği için, kitap boyunca kapitalist sistemden hayır gelemeyeceğini göstermeye çalışır, her kötülüğün anası/babası kapitalizmdir. Burada ‘solcu’ Owen dışındaki karakterlerin gözünde değiştirilmesi imkânsız bir yapı vardır. Dolayısıyla işsizlik açlık anlamına geldiği ve iş sayısı da sınırlı olduğu için işçiler birbirleriyle rekabet edebilmekte, işverenler ise yine piyasadaki rekabet nedeniyle mümkün olan en düşük bedelle iş alıp bundan dolayı da işçileri mümkün olan en düşük ücretlerle çalıştırmak zorunda kalmaktadırlar ama tüm bunların sebebi sistemdir. Ancak işçiler arasında iş bulma yarışı olsa da gerektiği zaman dayanışma ve yardımlaşma davranışlarında bulunmaktan da geri durmazlar. Yazar, sistemin kötülüğünü ön plana çıkarttığı anlarda, aktörlerin ‘o şekilde’ davranmalarının kaçınılmaz olduğunu göstermek ister gibidir ancak sık sık da –bu tür yazında yaygın olduğu üzere- belirli sınıfları –sermaye sahipleri, yerel yöneticiler, din adamları- sanki doğaları itibarıyla kötüyümüş gibi anlatmaktadır. Kitabın muhtelif yerlerinde sermaye sahipleri ile din adamlarına yönelik ortaya konan bu bakışın bir örneği olarak 27. Bölüm’ün başındaki anlatıyı göstermek mümkündür (s. 384):

‘Bu kişiler, yumuşak beyaz parmaklarına altın yüzükler takmış, ayaklarını eldiven gibi saran dana ya da oğlak derisinden ayakkabılar giymişti. Onlar, insan kardeşlerinin cehaletinden ya da aptallığından faydalanarak Nasıralı Fakir Marangoz’un, yaşarken başını koyacak doğru düzgün bir yastık bile bulamayan o Yoksulların Babası’nın ‘takipçileri’ ve ‘hizmetçileri’ymiş gibi rol yapan ve böylece hayatlarını hiç alın teri dökmeden kazanan büyük sahtekârlar ordusunun mensuplarıydı.’

İşçi sınıfının o dönemki koşulları, kitap boyunca oldukça canlı bir biçimde gösterilmektedir ancak özellikle özgür işçiyle köle kıyaslaması bu durumu çok daha çarpıcı bir biçimde ortaya koyuyor. Kitapta birkaç yerde bu kıyaslama yapılmaktadır, ironiyle yapılan kıyaslamalardan birisi şöyle:

‘İnsanlar, daima atlarına çok iyi bakar. Eğer aşırı çalıştırıp bir atın hastalanmasına neden olurlarsa, veteriner muayenesi ve ilaç için bir sürü para harcarlar; atın barınma ve beslenme masraflarından söz etmeye bile gerek yok. Çünkü atlarını ölünceye kadar çalıştırlırsa, yerine yenisini almak zorunda kalırlar. Ama işçiler söz konusu olunca, kimse böyle düşünmez⁴. Eğer işçiyi ölünceye kadar çalıştırlırsa, hemen yan sokağın köşesinde bekleyen bir işsizi onun yerine tutabilirler. İşçiyi satın almaları gerekmez; yapmaları gereken tek şey, ona kendileri için çalıştığı sürece yemek ve giyecek masraflarına sözde yetecek kadar para vermektir. Eğer onu çok çalıştırıp bu yüzden hastalanmasına neden olurlarsa, evinde yatmak zorunda kaldığı süre boyunca işçiyi beslemeleri ya da doktor ve ilaç masraflarını karşılamaları gerekmez. İşçi ya bunlar olmadan idare edecek ya da masrafları cebinden karşılayacaktır. Aynı zamanda, işçinin bir attan ya da köleden konumca üstün olduğunu da kabul etmek gerekir; çünkü o, paha biçilmez özgürlük duygusunun tadını çıkartmaktadır. Eğer patronun sunduğu koşulları beğenmezse, bunları kabul etmek zorunda değildir. Çalışmayı reddedebilir, istifa edip açlıktan ölmeyi yeğleyebilir. Onu bağlayan hiçbir zincir yoktur. Çünkü o özgürdür. Bütün çağların mirasçısıdır. Mükemmel özgürlüğün tadını çıkartır. ‘Boyun Eğmek’ ya da ‘Açlıktan Ölmek’

⁴ 20. Yüzyılın başlarında ABD işçi sınıfının durumunu en az Tressell kadar etkili anlatan yazarlardan birisi olan Upton Sinclair’ın Şikago Mezbahaları başlıklı kitabında da tıpkı buradaki gibi ilginç bir insan-hayvan kıyaslaması bulunmaktadır (Sinclair, 2016, p. 251). Yaşadığı yaşam dayanılmaz hale gelen Jurgis, doğaya kaçır ve ‘gündelik’ bir şekilde yaşamaya başlar. Burada yoluna çıkan bir çiftlikteki çiftçi ona iş teklifinde bulunur. Bu teklife karşı Jurgis, işin daimi olup olmadığını sorar, çiftçi ise işin kasım ayına kadar süreceğini söyler. Jurgis şu cevabı verir: “Anlıyorum. Tahmin etmiştim. Son baharda atlarınla işin bitince, kışın onları da salacak mısın?”

arasında özgürce seçim yapabilir. Canı isterse kuru ekmek yer, canı isterse hiçbir şey yemez (s. 341-2).’

Bu pasajın sonlarındaki özgürlük vurgusunun, kapitalizm analizlerinde olmazsa olmazlardan olan ‘özgür emek’ nitelemesinin de ironiyle ele alınması, ayrıca dikkate değerdir.

Kitabın adı (*Baldırı Çıplak Hayırseverler*), işçi sınıfının ne yaparsa yapsın kalabileceği en iyi konumun açlıkla-tokluk arasındaki ‘sefil’ bir konum olduğunu ama bu sefil koşullardaki insanların çalışarak başkalarının servetlerine servet kattıkları argümanından gelmektedir. Bu argüman kitap boyunca defalarca okuyucuya aktarılmaya çalışılıyor ancak bu ifadenin ilk kez geçtiği yer 43. Bölümün (O Eski Güzel Yaz Mevsimi) ilk paragrafıdır: “*Bütün yaz boyunca baldırı çıplak hayırseverler topluluğu, kan ter içinde kalarak, arı gibi çalışarak Mr. Rushton’a para kazandırmaya yönelik asil ve diğerkâm amaçlarının peşinde koştu durdu* (s. 533).” Kitabın adı, yazarının mesajını barındırıyor: artı değer üretenler, onu başkalarına üretmekte ve bu üretim kendi ‘sefil’ koşullarını asla iyileştirmemektedir. Tressell’e göre baldırı çıplak hayırseverler, zavallı biçarelerdi, çünkü tüm hayatlarını bitmek tükenmek bilmeyen çalışmaya ve yoksulluğa adanmışlardı ve üstelik kendi çocuklarını da benzer bir kadere teslim ediyorlardı. Tressell bu noktada baldırı çıplak hayırseverlerle vahşiler ya da Kızılderilileri kıyaslar (s. 627):

‘Böyleleriyle karşılaştırıldığında, Yeni Gine’nin vahşileri ya da Kızılderililer insanlığın çok daha üstün bir seviyesindeydiler. Çünkü Yeni Gine’nin vahşileri ve Kızılderililer özgürdü! Hiçbir âdemoğlunu başlarına efendi olarak kabul etmiyorlardı ve bilimle medeniyetin nimetlerinden yararlanamamalarına rağmen, hiç değilse başkaları tadını çıkarsın diye bilimle medeniyetin nimetlerini üretmek için canlarını dişlerine takıp çalışmıyorlardı. Onların çocuklarına gelince; bu vahşilerden çoğu, çocuklarının başka insanların yarı aç yarı tok köleleri olmak için büyümesindense, onların kafalarını savaş baltasıyla ezmeyi tercih ederdi.’

Kitabın işlediği her temayı burada ele almak, bir makalenin sınırlarını aşacaktır. Burada sonuç kısmına geçmeden önce çok genel olarak Tressell’in bu metinde, ‘iktidar seçkinleri’ni, patronları, din adamlarını ve tüm bunların birbirleriyle bağlantılarını, bu bağlantıların siyasetteki tezahürlerini metin boyunca serpiştirdiğini belirtmek gerekiyor. Tüm bunlar arka fonu oluşturuyor. Ayrıca işçi Owen karakteriyle kitap boyunca sosyalizmin ne anlama geldiği diğer işçilere ve dolayısıyla okuyucuya aktarılmaktadır. Sosyalizmle ilgili anlatı kitap boyunca okuyucunun karşısına çıkmakta, kitabın en uzun bölümlerinden birisi olan *Büyük Nutuk* başlıklı 45. Bölüm (s. 636-693) ise tamamen bu konuya, yani sosyalizmin ne olduğu ve bu düzenin nasıl getirilebileceği hususuna ayrılmıştır. Tressell’in bu metinde sorunsallaştırdığı bir diğer kurum ise din kurumudur. Kitabın birçok yerinde din kurumu ve din adamlarının, yerleşik düzenin sağlanmasındaki rollerine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca sadece başlıklar halinde ifade edip geçeceğimiz başka temalar arasında, iş kazaları, sınıfsal dayanışma ve aynı zamanda çalışanlar arasındaki rekabet sayılabilir. Bu her bir temayı ayrıca işlemek mümkün ancak yukarıda da belirtildiği gibi tüm bunlar, bir makale sınırlarını aşmaya yol açabilecek unsurlar olacaktır. Kitap ile ilgili genel bir değerlendirmeyi sonuç bölümüne bırakıyorum.

Sonuç ve Değerlendirme

Anthony Giddens’in (2012) sosyal teori bağlamında ifade ettiği belirli bir çerçevenin kendisini sürekli yeniden ürettiği tespiti buradaki durum için de geçerlidir. Yani belirli alanlarda temel klasikler vardır ve o alanda üretimde bulunacak olan herkesin de tekrar ve tekrar o klasiklere uğraması gerekir. Böylece söz konusu bu klasiklerin tekrar ve tekrar klasik olması yeniden sağlanır. Çalışma ilişkilerinin ‘yazılı temsilleri’ ile ilgili yazına bakıldığında da yine benzer metinlerin sürekli analiz edildiği görülmektedir. Belki de bu yeniden üretim çerçevesinin dışına çıkmak için ‘samanlıkta iğne aramaya’ devam etmek gerekiyor. Bu anlamda keşfedilmemiş çok sayıda iğne olduğunu düşünmemek için hiçbir sebep görünmemektedir. Dolayısıyla en azından Türkçe yazın bağlamında düşünecek olursak, Tressell’in metnin bu yeniden üretilen metinler arasında değil de keşfedilmesi gereken bir iğne olduğunu belirtelim.

İkinci husus, yazarının hem önsözde ifade ettiği üzere hem de kahramanlarının şahsında göstermeye çalıştığı gibi bu kitap, bir nevi sosyalizmin bir kurtuluş reçetesi olduğunu, kapitalizmin çelişkilerini ortaya koyarak göstermeye çalışmaktadır. Ancak kitaptaki sosyalizm savunusunun, geçen yüzyılın başlarındaki bir dünyaya ait olduğunu unutmamak gerekiyor, yani özellikle nispeten uzun sayılabilecek olan (yaklaşık 55 sayfa) ‘Büyük Nutuk’ başlıklı 45. Bölüm’de anlatılan sosyalizmin, -hikâyedeki bazı kişiler üzerinde etkili olsa da- günümüz okuyucusunu ikna etmesini beklemek naiflik olacaktır. Bu husus, kesinlikle metnin öneminden bir şey yitirmiyor. Çünkü metin bizleri 1900’lerin başındaki dünyaya götürmektedir.

Tressell’in metninden ne öğrenebiliriz? Çok şey. 20. Yüzyılın başlarındaki vasıfsız ve yarı vasıflı işçilerin işleriyle ilişkilerini, gündelik hayat mücadelelerini, kapitalizmin o evresindeki sınıflar içi ve sınıflar arası ilişkilerin niteliğini, güvencesiz çalışmanın çalışanları ne denli insan onuruna yaraşmayacak evrenlere mahkûm ettiğini, kısacası ilgili dönemde kapitalizmin ana merkezlerinden birisindeki ‘habitus’u oldukça –yazarının da giriş bölümünde belirttiği gibi- gerçekçi bir şekilde görmek mümkün olmaktadır. Ayrıca refah devletinin tarihsel olarak ortaya çıkışı ekseninde, yüzyılın ortalarıyla ve günümüzle kıyaslamalar yapmaya imkân vermesi açısından da BSH, önemli bir metindir. Son olarak buradaki değerlendirmelerin, tamamen çalışma ilişkileri bağlamında yapılmış değerlendirmeler olduğunu hatırlatarak bitirelim.

Kaynakça

- Aslan, S. (2016). Baldırı Çıplak Hayırseverler. http://marksist.net/serpil_aslan/baldiri-ci-plak-hayirseverler.htm (22.12.2017)
- Bauman, Z. (2017). *Hermenötik ve Sosyal Bilimler: Anlama'ya Dair Yaklaşımlar*. Çev. Hüseyin Oruç. İstanbul: Ayrıntı.
- Cairnie, J. (2002). Imperial Poverty in Robert Tressell's *The Ragged Trousered Philanthropists*. *The Journal of Commonwealth Literature*, 37(2).
- Carnie, J., & Walls, M. (2008). *Revisiting Robert Tressell's Mugsborough: New Perspectives on the Ragged Trousered Philanthropists*. Cambria.
- Chaplin, C. (1936). *Modern Zamanlar*. ABD. http://www.imdb.com/title/tt0027977/?ref=fn_al_tt_2
- Daldry, S. (2000). *Billy Elliot*. Birleşik Krallık. Fransa. <http://www.imdb.com/title/tt0249462/>
- Dardenne, J.-P., & Dardenne, L. (2014). *İki Gece ve Bir Gün*. Belçika, Fransa, İtalya. http://www.imdb.com/title/tt2737050/?ref=nv_sr_1
- De Sica, V. (1948). *Bisiklet Hırsızları*. İtalya. <http://www.imdb.com/title/tt0040522/>
- Engels, F. (2013). *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*. Çev. Oktay Emre. İstanbul: Ayrıntı.
- Erdoğan, Y. (2009). *Neşeli Hayat*. Türkiye. http://www.imdb.com/title/tt1523515/?ref=nv_sr_1
- Fay, B. (2005). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çokkültürlü bir Yaklaşım*. Çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (2012). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori (Çev. Tuncay Birkan)*. İstanbul: Metis.
- Güler, A. (2018). <http://www.araguler.com.tr/tr/> (15.03. 2018).
- Güler, A. (2015). *İstanbul'da Alinteri*. İstanbul: Kırmızı.
- Harker, D. (2003). *Tressell: The Real Story of the "Ragged Trousered Philanthropists" by Dave Harker*. London: Zed Books.
- Harker, D. (2014). *The Ragged Trousered Philanthropists*. <http://www.unionhistory.info/ragged/ragged.php>
- Harker, D., & Johnson, R. (2007). A Working Bibliography relating to Robert Tressell and The Ragged Trousered Philanthropists based on The Robert Tressell Family Papers. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ITz8vEi59d0J:www.unionhistory.info/AWB%25202006.pdf+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> (27.03.2018)

- Hernon, I., & McCluskey, L. (2015). *Robert Tressell - A Life in Hell: The Biography of the Author and His Ragged Trousered Philanthropists*. Red Axe Books.
- Hine, L. (1977). *Men at Work: Photographic Studies of Modern Men and Machines*. NY: Dover Publications.
- Hine, L., & Freedman, R. (1998). *Kids at Work: Lewis Hine and the Crusade Against Child Labor*. Boston: HMH Books for Young Readers.
- Kesel, E. (2018). *Evvel Zaman*. İstanbul: İletişim.
- Köse, M. (2010). *Mükellefiyet*. İstanbul: Doğan.
- Kundakçı, D. (2016). *Max Weber*. İstanbul: Say.
- Makal, A. (2008). Türkiye Emek Tarihinin Bir İzdüşüm Alanı Olarak “Edebiyat.” *Çalışma ve Toplum*. 18(3). 15–43.
- Miles, P. (2005). Note on the Text. In *The Ragged Trousered Philanthropists*. Oxford: Oxford University Press.
- Orwell, G. (2015). *Paris ve Londra’da Beş Parasız*. Çev. Berrak Göçer. İstanbul: Can.
- Orwell, G. (2016). *Wigan İskelesi Yolu*. Çev. Levent Konca, İstanbul: Can.
- Peak, S. (2018). Tressell-Life&Times. <http://hastingschronicle.net/features/tressell-life-times/> (27.03.2018)
- Quataert, D. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Madenciler ve Devlet Zonguldak Kömür Havzası 1822-1920*. Çev. Azat Zana Gündoğan. Nilay Özak Gündoğan. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Quataert, D. (2017). *Osmanlı Devleti’nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*. (İletişim, Ed.). Çev. Sabri Tekay. İstanbul.
- Ritzer, G. (2013). *Sosyoloji Kuramları*. Çev. Himmet Hülür, Ankara: De Ki.
- Salgado, S. (2005). *Sebastião Salgado: Workers: An Archaeology of the Industrial Age*. NY: Aperture.
- Sinclair, U. (2016). *Şikago Mezbahaları*. Çev. Kıvanç Güney. İstanbul: Sel.
- Strangleman, T. & Warren, T. (2015). *Çalışma ve Toplum*. Çev. Fuat Man. Ankara: Nobel Yayınevi.
- The Guardian. (2005). The class war in fiction - and fact. <https://www.theguardian.com/uk/2005/jun/04/hayfestival2005.books>
- The Hastings Chronicle. (2018). Tressell and Mugsborough. <http://hastingschronicle.net/features/tressell-and-mugsborough/> (23.03.2018)
- Tressell, R. (2006). *Baldırı Çıplak Hayırseverler*. Çev. Ayşegül Gürsoy. İstanbul: Literatür.
- Zola, E. (2016a). *Germinal*. Çev. Bülent Onarak. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zola, E. (2016b). *Meyhane*. Çev. Cemal Süreyya. İstanbul: İletişim Yayınları.